

SEOSKI KUĆNI PROSTOR U ZRCALU RITUALA¹

ALEKSANDRA MURAJ

Institut za etnologiju i folkloristiku
10000 Zagreb, Zvonimirova 17

UDK: 392/393:72(497.5-3 BANIJAJ)

Izvorni znanstveni rad
Prilmeno: 29.3.1998.
Prihvaćeno: 29.3.1998.

Prilogom se pokušava razotkriti odnos pripadnika određene tradicijske zajednice spram stambenog prostora. Budući da je problem smješten u minulo razdoblje - kraj 19. st. i prvu polovicu 20. st. - nije ga bilo moguće istraživati izravno, pa se pribjeglo posrednom načinu. Odnos je razmotren u njegovoj društvenoj dimenziji pomoću simboličkih postupaka u procesu integracije pridošloga člana u obitelji, odnosno u procesu segregacije obitelji od preminuloga člana. Kao podloga za propitivanje poslužili su etnografski i drugi zapisi o arhitekturi te svadbenim i posmrtnim običajima seljaka na Baniji, jednoj od regija središnje Hrvatske.

Ključne riječi: kultura stanovanja / običaji / Banija

Poznato je koliko su procesi interdisciplinarnih prožimanja, intenzivirani osobito u drugoj polovici 20. st., utjecali na artikuliranje novih znanstvenih problema. Jedan od takvih procesa povezivanja dviju disciplina rezultirao je uspostavljanjem tzv. antropologije arhitekture. Problem što ga je artikulirao jest, najkraće rečeno: istraživanje odnosa između građevine i čovjeka kao kulturnoga bića. Pritom se osnovno polazište oslanja na hipotezu o dvosmjernosti toga odnosa. Ljudi, naime, na određeni način doživljavaju i koriste arhitektonske artefakte; istodobno, izgrađena okolina utječe na kulturna ponašanja i podstiče određene kulturne stavove (Egenter 1991:7; također Eco 1973:219; Fister 1988:24).²

Propitivanje tog odnosa bilo je utoliko novo što je upozorilo arhitekta na postojanje pučkoga graditeljstva,³ osvijestivši donekle apsurdnu činjenicu da većina građevina naseljenog prostora našega planeta pripada upravo pučkom graditeljstvu,

¹ Prilog je pod nazivom *Rural Housing Space on the Mirror of Rituals* izvorno objavljen na engleskom u časopisu *Narodna umjetnost* 34/1, Zagreb 1997, str. 59-76. Dopuštanjem uredništva *Narodne umjetnosti* ovdje ga objavljujemo na hrvatskom.

² Polazeći od te pretpostavke sama sam se okušala u istraživanju korelacije između stambenog prostora, zadanog arhitektonskim oblikovanjem, te načina stanovanja, određenog kulturnim navikama. Istraživanje sam provela u jednom hrvatskom selu na primjeru obiteljskih kuća sagrađenih u razdoblju 1895.-1975. (Muraj 1990:105-110).

³ U nedostatku odgovarajućeg ili uvriježene termina Bernard je Rudofsky cijeli taj fond nazvao *arhitekturom bez arhitekata*, tj. *arhitekturom bez pedigrea* (Rudofski 1976.); usto su u opticaju i termini: *tradicijiska, ruralna, folklorna, anonimna* i sl. arhitekura ili graditeljstvo.

premda ga je povijest i teorija arhitekture dotad zanemarivala (Rappoport 1978:119). Upozorilo je, nadalje, na neka pozitivna svojstva toga graditeljskoga umijeća koja su korespondirala s modernim pogledima na svijet i život; primjerice, na prilagođenost te arhitekture prirodnoj sredini s kojom uglavnom skladno korespondira ne narušavajući - danas nam toliko značajnu - ekološku ravnotežu. Upozorilo je na drukčije promišljanje kategorije prostora: ljudska uporaba prostora - u interpretaciji M. Segaud - poseban je proizvod kulture, a prostor je po svojoj strukturi ili formi društveni proizvod, koji je u isti čas i naučen i nametnut (1978:114, 116-117).⁴ A ukorijenjenost u određeni prostor rađa i svijest o (društvenom / kulturnom / etničkom) identitetu, kategoriji koja također pripada modernom znanstvenom diskursu. U sferi tih novih promišljanja postupno se 80-tih godina 20. st. oblikovao istraživački program o graditeljstvu i kulturi. Njegovu je suštinu N. Egenter ovako opisao: "...istražuju se odnosi između dvaju različitih područja našega ljudskog postojanja: neposrednog iskustva konkretnih stvari i poznavanja njihova značenja.⁵ S jedne strane to je pitanje opisivanja činjenične i prostorne strukture materijalne kulture, koju mi označavamo kao graditeljski oblik, i svijesti o njezinoj važnosti" (1991:9). Važnost Egenter vidi u činjenici što je to: "...okvir koji čovjek stalno otkriva, onaj okvir u kojem se rađa, kao što se rađa sa svojim materinskim jezikom. To je okvir koji on zadržava, izravno ili neizravno, koji za njega predstavlja poredak stvari i koji sa sobom nosi cijeloga svog života" (1991:9).

Tako osmišljena antropologija arhitekture postavlja nove izazove i pred etnologe/ kulturne antropologe. Njima bi pripalo u dužnost istražiti i obavijestiti o značenju konkretnih stvari ili, ako problem ponešto suzimo, o semantici nastanjenog prostora. Kad je riječ o pučkome graditeljstvu onoga tipa ljudskih zajednica kakva su bila europska seljačka društva u predindustrijskom ili ranoindustrijskom dobu, raspoložemo doduše etnografskim zapisima o vanjštini građevina, prostorno-funkcionalnoj razdiobi kuća, unutarnjem uređenju i tipičnom mobilijaru, pa i načinu zadovoljavanja stambenih potreba. No, koliko znamo o simboličkim toposima kuće i najbližeg joj okruženja, o mjestima putem kojih su se očitovale društvene vrijednosti i zrcalila ideologija kulture određene ljudske skupine? Suvremeni istraživači nisu više u prilici odgovor na postavljeno pitanje potražiti u izravnom proučavanju na terenu. Tradicijski građene kuće jedva da još gdje gdje postoje kao nastanjen prostor. No, što je još važnije, cjelokupni se društveni i kulturni kontekst seljaka stubokom izmijenio. Radi se, dakle, o zbilji koja je vremenski i u svakom drugom pogledu od nas već znatno udaljena. Problem otežava i implicitna narav stambenog vrednovanja. Mogli bismo je ilustrirati netom spomenutom Egenterovom usporedbom o rađanju s materinskim jezikom: premda sve svoje potrebe u komuniciranju i izražavanju u vlastitoj sredini može zadovoljiti materinskim jezikom, neuk čovjek nije u stanju protumačiti njegovu gramatiku i sintaksu. Jednako se tako iz

⁴"ako (...) svaki doista nastanjeni prostor nosi u sebi bit pojma kuće" - konstatira Segaud - (...) "imamo se pravo upitati zašto postoji toliko različitih prostora, ovisno o društvima, i zahtijevati tumačenja kojim antropologija smješta prostor u društveni sustav" (1978:112).

⁵ Istaknula A.M.

rutinskoga, svakidašnjeg ponašanja ljudi u nastanjenom graditeljskom obliku teško mogu dokučiti skrivena značenja nekih "svetih" ili "opasnih" mjesta u prostornoj strukturi.

Stoga preostaje da se semantički kôd izgrađene sredine pokuša utvrditi neizravno, promatranjem i iščitavanjem nekog drugog simboličkog sustava. U tu smo svrhu odabrali rituale. Ovdje se ne misli na religiozne obrede, već na one svjetovne koji su konstitutivni dijelovi nekih (tzv. životnih i godišnjih) običaja. Dok su običaji kao šira razina zbivanja labavije strukturirani, rituali se - prema mišljenju C. Geertz - sastoje od strogo formaliziranih ponašanja s promišljenom uporabom pokreta, riječi, predmeta i sl., te su sredstvo izražavanja nekog dubljeg kulturnog smisla. Time - naglašava Geertz - ritual svjesno i nesvjesno izražava i podržava temeljne kulturne vrijednosti, životni smisao te daje legitimitet postojećem kulturnom poretku. On je istodobno model nekog kulturnog sustava i model za ponašanje u tom sustavu (Geertz 1973:87-125).

Polazeći od navedenih konceptualnih premisa, pokušat ćemo na sljedećim stranicama, u okrilju određene i, s obzirom na životni prostor i kulturne tradicije, zaokružene skupine pripadnika seoskoga društva ustanoviti: 1. postoje li posebno važna mjesta u nastanjenom prostoru; 2. ako postoje, provjeriti očituju li, i u kojoj mjeri, ta mjesta društvene vrijednosti i zrcale li ideologiju kulture te skupine. Kao istraživačko sredstvo poslužit će odabrani rituali iz kompleksa svadbenih i posmrtnih običaja.

Prije negoli što tome pridemo, ocrtat ćemo ukratko prostorno-vremensko-društveni kontekst skupine kojom se bavimo. Seljaci o kojima je riječ živjeli su na području Banije.⁶ Kao jedna od regija središnje Hrvatske Banija je smještena na prijelazu južnoga ruba Panonske nizine u gorske obronke što se dalje nastavljaju u Dinarske planine. Njezin zaokruženi zemljopisni položaj uz granicu s Republikom Bosnom i Hercegovinom čine dio središnjega toka rijeke Save, donji tok Une i donji tok Kupe s pritokom Glinom. Krajolikom prevladava brdovito pobrđe (s pretežnom nadmorskom visinom oko 300 m) te šumovita Zrinska gora (s najvišim vrhom od 615 m). Prirodni su uvjeti pogodovali biljnoj proizvodnji, uzgoju žitarica i krumpira, vrtlarstvu i voćarstvu te životinjskoj, posebice govedarstvu i svinjarstvu. Stoga je regija zadugo imala značaj izrazito poljoprivrednoga područja. U moderno doba ti su prirodni resursi bili presudni i za razvoj prehrambene odnosno drvne industrije (Geografija SR Hrvatske, 1974:155 i d.).

Dok je u zemljopisnom smislu Banija pripadala dijelu šireg dodirnog područja između srednje i jugoistočne Europe, povijesna joj je sudbina tijekom nekoliko stoljeća namijenila granični položaj između dviju imperijalnih sila - Austro-Ugarske Monarhije i Otomanskoga carstva. Jedna od posljedica takva stanja bile su brojne migracije stanovništva, koje su od kraja 15. pa do kraja 18. st. nekoliko puta djelovale na promjenu demografske slike. Različitim intenzitetom mijenjalo se i smjenjivalo starosjedilačko hrvatsko i novovjeko, pridošlo zajedno s osmanlijskim osvajanjima, srpsko pučanstvo (Šimunović 1992:243). Ishodom nesigurnoga življenja u takvom graničnom prostoru

⁶U posljednje vrijeme u uporabi je i naziv Banovina.

zacijelo je i izostanak većih naselja. Osim regionalnog središta - gradića Petrinje te triju manjih općinskih središta - Gline, Kostajnice i Dvora,⁷ sva su ostala banijska naselja ruralnoga tipa.

Pojave iz tradicijske kulture banijskih seljaka kojima se ovdje bavimo pripadaju životnome stilu kakav je prevladavao približno od kraja 19. st. pa do početka Drugoga svjetskog rata. Za određenje vremenskih koordinata upravo toga povijesnog razdoblja presudni su bili etnografski zapisi i drugi izvori kojima se ovom prilikom koristimo. Riječ je mahom o rukopisnoj građi s etnografskih i folklorističkih terenskih istraživanja nekolicine suradnika nekadašnjega *Instituta za narodnu umjetnost* u Zagrebu.⁸ Istraživači su doduše ondje boravili u razdoblju između 1954. i 1960. godine, ali se iskazi njihovih kazivača, od kojih su neki i rođeni u posljednjoj četvrtini 19. st., uglavnom odnose na stanje iz prethodnih desetljeća.

I sami su istraživači bili zatečeni neočekivanom arhaikom kojom je još bio prožet svakidašnji život banijskih seljaka. Analizom njihovih svetkovina i godišnjih običaja, što sam je provela na navedenoj građi (Muraj 1992:185-218), pokazalo se da su ti ljudi bili još duboko ukorijenjeni u stari poljodjeljski svijet te prilično neprijemljivi za suvremena agrarna dostignuća. Njihova je proizvodnja, naime, i tad još bila obilježena brojnim iracionalnim postupcima koje su poduzimali za osiguravanje dobrog prinosa i priploda, za zaštitu od prirodnih nepogoda, pa i djelovanja nečega što su smatrali zlim silama. Tako je i sastavni dio godišnjih običaja bilo izvođenje simboličkih radnji namijenjenih zaštiti od tuče, poticanju veće rodnosti njiva, izazivanju obimnijeg prinosa jaja, izdašnije laktacije krava, većeg priploda ovaca, zaštite košnica te znatnije proizvodnje meda i sl.⁹ Uz temeljnu poljoprivrednu djelatnost veliko su značenje pridavali i domaćoj proizvodnji tekstila. U okviru obiteljskoga posjeda još su u prvoj polovici 20. st. uzgajali i prerađivali lan i konoplju, neophodne sirovine pri izradi platnenih dijelova odjeće, posteljine i posoblja, a od vune domaćih ovaca tkali su vunene tkanine i prerađivali ih u sukno (Gjetvaj 1988:9 i d.). I spomenutu su proizvodnju pratili iracionalni postupci.¹⁰

⁷ U Petrinji godine je 1971. živjelo 12 155 stanovnika, u Glini 3 419, Kostajnici 2 431, a u Dvoru 1 629 (*Enciklopedija Jugoslavije*, 1, 1980:481).

⁸ Sada *Institut za etnologiju i folkloristiku*.

⁹ Primjerice, u času kad se spremala oluja palili su grančice blagoslovljene na Cvjetnicu; intaktne su djevojke sudjelovale u ophodu blagoslova njiva na Spasovo, okitivši križ mladim klasjem; prvi je božićni čestitar morao sjesti na pod u kući i pritom kvocati, na Poklade su maškare trebale plesati na dvorištu radi većeg prinosa jaja; krave su na Jurjevo vodili preko krijesa da im zlonamjerne žene ne bi urekle mlijeko, a istoga bi dana janjeću utrobu odnijeli u mravinjak ne bi li se i ovce množile kao i mravi; na Ivanje cvjetne su vijence, među ostalim, stavljali i na pčelinje košnice radi zaštite pčela i većeg prinosa meda; u posebno svečanom činu badnjačkoga rituala domaćin je unosio u kuću slamu, a domaćica ga je pritom zasipavala žitnim zrnjem radi osiguravanja dobrog uroda u sljedećoj godini; zatim su zapalili tri svijeće od kojih je jedna bila namijenjena dobroj sudbini ukučana, druga kućnoj stoci, a treća žitu i vinogradu; i sl. (Muraj 1992:185 i d.).

¹⁰ Posebice su u Pokladama maškare pri obilasku kuća plešući visoko dizale noge kako bi i lan pri rastu dosegoao istu visinu (Muraj 1992:189).

I iz drugih segmenata života moglo se razabrati da je obitelj kao osnovna društvena jedinica bila i gospodarskom jedinicom, stvarajući egzistencijalne izvore pretežno u okviru vlastitoga posjeda. Zamjetno visok stupanj samoopskrbnosti gospodarstva, uobičajena praksa uzajamne neplaćene pomoći suseljana u većim poslovima, usmenost kao prevladavajući način komuniciranja te znatna participacija u kolektivnim svetkovinama punima magijskoga naboja, sugeriraju da se radilo o još izrazito tradicijskome seoskom društvu, štoviše za rečeno povijesno razdoblje čak i vrlo konzervativnom.

Uz protjecanje svakidašnjice, obilježene uobičajenim ritmom rada i odmora te zadovoljavanjem osnovnih bioloških i društvenih potreba, stambena je zgrada u seoskom naselju imala još jednu funkciju. Bila je, izrazimo li se slikovito, pozornicom na kojoj su se odvijali i oni nesvakidašnji događaji koji su bili prijelomni u životu i pojedinca i cijele obitelji. No, prije negoli na toj "pozornici" pogledamo odigravanje nekih takvih zbivanja, vrijeme je da upoznamo i njezina materijalna svojstva.

Pri navođenju oznaka izgrađene sredine banijskih sela prve polovice 20. st., poslužićemo se uopćenim graditeljskim modelom, premda smo svjesni određene raznolikosti konkretnih primjera. Ohrabrenje za takav pristup nalazimo u jednom od bitnih svojstava pučkoga graditeljstva: budući da su nastale na temelju zajedničkoga znanja seoske zajednice, te su građevine bile prilagođene određenim potrebama svojih stanara. Kako upozorava Rappoport (1978:120), zadovoljavale su većinu kulturnih, fizičkih i uporabnih zahtjeva toga načina života, zbog čega u svom oblikovanju pokazuju veliku sličnost.

Tako se još u prvoj polovici 20. st. održala tradicija ovdašnjih seljaka da svoje domove oblikuju od drvene građe. Pogodovala je tome blizina izvora sirovine što su je nalazili u nedalekim šumama Zrinske gore, kao i tesarsko umijeće kojim su ovladali, naslijedivši ga od niza prethodnih naraštaja. Oplošje kuća sastavljali su od hrastovih oblica (nekoć cijepanih i tesanih, kasnije piljenih), vodoravno slaganih i međusobno spajanih arhaičnim načinom uz pomoć drvenih klinova te usjeka na uglovima. U ravničarskim predjelima drveno je oplošje počivalo na niskom temelju od kamena lomljenjaka, dok se u brežuljkastim krajevima kamenom, vezanim vapnenom žbukom, podzidavao i dio kuće kako bi se izravnala lokacija na padini (Živković 1991:585 i d.). Dvostrešni krovovi s poluskošenjem na užim zabatnim stranama u ovome su razdoblju već doživjeli promjenu pokrivača. Dok su ranije u šumovitim predjelima krovovi bili prekriveni šindrom, a u ravničarskima slamom, u rečenom je razdoblju prevladavao crijep (Kljaković 1959:1). U običaju da se vrh krova ukrasi figurom limenoga pijetla, sadržana je jedna od estetskih osobitosti banijskih kuća.¹¹

S obzirom na volumen i prostornu razdiobu, stambene su zgrade najčešće bile oblikovane kao prizemnice ili kuće na kat. Prizemnice su obično na dužoj, ulaznoj strani imale ispred vrata izbočeni natkriveni trijem u koji se pristupalo preko nekoliko stuba.

¹¹ U zapisu iz 1887. g. spomenuto je da su se banijski seljaci odlučivali na kupovinu takva limenoga pijetlića te ga smještali na krovu uz otvor za dim, prvenstveno uživajući u njegovu svjetlucanju (Begović 1986:44).

Stan se u skromnijoj varijanti sastojao od ulazne kuhinje te jedne sobe, a u raskošnijoj od dviju soba, od kojih je svaka bila smještena u istom nizu s lijeve, odnosno desne strane kuhinje. U podzidanom je dijelu bila prostorija namijenjena spremištu nekih namirnica, kućnog pribora i sitnijeg poljodjeljskog alata. Nekad je na zemljanom podu kuhinje bilo smješteno nisko otvoreno ognjište, premda su ga sve više zamjenjivali zidanim štednjakom. Zapis iz sela Donje Selište kraj Gline svjedoči da se još 1954. moglo zateći ognjište s pripadajućim verigama, ali još samo u pomoćnoj funkciji za kuhanje stočne hrane odnosno iskuhavanje rublja (Kräusel 1954:33). Dok se u kuhinji pripremala hrana, držala pitka voda, pa i obavljala osobna higijena, u sobi se spavalo, jelo, (zimi) prelo i tkalo, i uopće odvijao dnevni život. Druga soba, ako je postojala, služila je samo kao spavaonica ili spremište za odjeću i neke namirnice. Ta priprosta kuhinja nije imala strop pa se dim s ognjišta slobodno širio potkrovljem i izlazio kroz krovni otvor. Na sobnom se pak daščanom stropu isticala, i to ne samo svojom veličinom, središnja izbočena greda. Bilo je to, naime, mjesto koje je rječito govorilo o povijesti građevine jer je u nju često bila urezana godina gradnje i ime graditelja ili vlasnika kuće; bilo je to i mjesto gdje su se odlagali obiteljski dokumenti i spremao novac (Kräusel 1954:42). Skromne daščane krevete, smještene uza zidove, seljaci su - kako potvrđuju istraživači - sami izrađivali; klupe s pokretnim naslonom, stolarske provenijencije, noću bi također pretvarali u ležajeve (Kljaković 1954:1). Stol je zauzimao središnje mjesto u sobi ili se nalazio uz uzdužno pročelje, koje je redovno opskrbljeno s dva prozora, bilo okrenuto spram seoskoga puta.

U katnim je kućama prizemlje bilo namijenjeno gospodarskim funkcijama, a kat stanovanju. Stoga se u prizemlju nalazilo spremište, katkad kolnica i staja. Na kat se stizalo vanjskim drvenim stubištem, položenim uz dužu stranu kuće, koje se nerijetko nastavljalo u otvoreni trijem (Dukić 1980:65). Pročelja su, kao i stupove trijema, rado ukrašavali ornamentima; usto su na pobočne zidove u visini prvoga kata umetali profilirane strehe, koje su uz svoju dekorativnu funkciju ujedno i štatile donje dijelove zidova od oborinskih voda (Kljaković 1954:1; 1960:3). I u ovako oblikovanoj kući kuhinja je zadržala središnje mjesto u nizu. S jedne joj je strane, spram ulice, bila smještena veća soba namijenjena dnevnom boravku, a s druge jedna ili dvije manje sobe kao spavaonice i spremišta. Osiguran je bio i prostor za smočnicu, a na kraju trijema nalazio se i zahod (Živković 1991:590).

Bez obzira radilo se o prizemnoj, polukatnoj ili katnoj stambenoj zgradi, banijske su - ranije mnogočlane, proširene - obitelji raspolagale još nekim objektima, slobodno raspoređenima na relativno prostranom kućnom dvorištu. Tako su postojale i jednodostorne zgrade u kojima su noćili te pohranjivali svoju osobnu imovinu oženjeni članovi obitelji (Živković 1991:589). Posebni su objekti na dvorištu bile i staje, kombinirane sa spremištem za sijeno i slamu, zatim nastambe za svinje i perad, kukuružnjaci te hambari za žito. Krušna je peć mogla stajati zasebice, ali je češće bila u sklopu posebne zgradice, tzv. ljetne kuhinje. Obvezatan je bio i bunar s grlom od drvene građe te uz njega smješteno korito za napajanje stoke (Kljaković 1954:2). Spram

seoskoga puta kućište je često opasivala drvena ograda te niska kapija s dvokrilnim vratima za kolni promet i jednokrillnima za ljudski.

Sklad što ga je izgrađena sredina banijskih sela toga vremena - uporabom spomenutoga graditeljskog materijala, izborom lokacija prilagođenih krajoliku i umjerenim dimenzijama građevina - uspjela stvoriti s prirodnim okruženjem dopunjavale su i seoske crkvice, također mnoge sagrađene od oblica i pokrivene hrastovom šindrom.

U ovom lapidarnom prikazu banijskoga tradicijskoga graditeljstva istaknuti su samo oni elementi koji su relevantni za potpunije razumijevanje pojava iznijetih u nastavku, dok potpunije obavijesti čitatelj može pronaći u citiranoj literaturi i izvorima. Valja još napomenuti da je jedan dio netom opisanog građevnog fonda stradao razaranjima u ratu 1941.-1945. Drugi je dio nestao u desetljećima između 1945. i 1990. manje nasilnim načinom: napuštanjem i razgrađivanjem postojećih oblika u korist novih građevinskih materijala i modernijega stambenog oblikovanja, kao ishoda promijenjenih životnih uvjeta banijskih seljaka. Ipak, crteži i bilješke slikara i putopisca Matije Pokrivke, nastali na području glinskoga kraja godine 1987., još su svjedočile o sačuvanim tragovima toga graditeljskoga stila i u pojedinačnim objektima i u dijelovima seoskih cjelina (Glina 1988.). Na posljetku, snažan je udarac toj arhitekturi nanijet u razdoblju Domovinskoga rata 1991.-1995., čija su zbivanja upravo na banijskom bojištu imala izrazito destruktivna obilježja.

Rekosmo već da je seoska kuća bila i pozornicom nesvakidašnjih zbivanja, od kojih zacijelo važno mjesto zauzima svadba. U nastanku i održavanju - više ili manje opsežnoga - svadbenoga ceremonijala očituje se važnost koju su seljačka društva pridavala činu sklapanja braka. Ni banijski seljaci nisu u tome bili izuzetak, pa se i njihovo proslavljanje osnutka nove bračne zajednice sastojalo od niza tradicijom uvriježenih postupaka. S obzirom da nas u prvom redu zanima prostorni, teritorijalni aspekt tih fenomena, izdvojiti ćemo iz cijeloga kompleksa svadbenih ponašanja samo jedan dio.¹² Promotrit ćemo zbivanja koja se odnose na dolazak mladog para u mladoženjin dom, jer upravo u tom trenutku - fizičkim dolaskom mladenke u mladoženjino boravište - započinje proces integracije nove članice u obiteljsku zajednicu. Iz etnografskih zapisa kojima raspoložemo razvidno je da se prijam sastoji od stvarnih i simboličkih postupaka kojima su domaćini mladenki upućivali dobrodošlicu, nastojali izraziti nadu i želju za njezinim što skladnijim uklapanjem, ali joj i delikatno naznačiti dužnosti, ispunjavanje kojih od nje očekuju. Prijam je bio postupan i zbivao se na nekoliko odabranih točaka u prostoru.

Prije nego što se s njima upoznamo, valja još nešto napomenuti. Kadgod je to bilo moguće, simboličke smo postupke nastojali protumačiti pojašnjenjima samih

¹²Uzimajući u razmatranje samo one prizore koji su važni za teritorijalni prijelaz, a koji upozoravaju na značenje pojedinih mjesta u kući i najbližem joj okruženju, izostavljamo opis cjelokupne strukture običaja i njihov kontekst. Prizore koje navodimo zbir su najčešćih podudarnosti: u praksi se, međutim, u konkretnim primjerima od predočenoga modela manje ili više odstupalo, a vremenski se i prostorni slijed prizora mogao raspoređivati i drukčije od opisanoga.

kazivača. U njima se, naime, ogleda značenje što su ih za pripadnike te zajednice sadržavali, čime su nam posredno otkrili i svoje društvene vrijednosti odnosno ideologiju svoje kulture. Na žalost, zbog nepotpunosti raspoložive građe takav pristup nije mogao biti dosljedno proveden.

Prvo je ključno mjesto sadržano u prizoru kad se svadbena povorka, pristizujući seoskim putem, zaustavi pred dvorišnom ogradom. Prema kazivanju Ivke Ikić iz sela Gvozdanskog, odnosno Miloša Rađenovića iz Oraovice (Bonifačić 1959:19; 1960:7) uz svaku su stranu kolnih vrata domaćini već prije priredili snop slame koje će u času dolaska svatova i otvaranja vratnica upaliti mladoženjin otac. Plamen zapaljenog krijesa, kraj kojega je mladenka obvezatno morala proći, bio je cijelom selu vidljiv znak početka njezina prijelaza iz dotadašnjeg djevojačkog stanja u društveni status udate žene te početka njenoga prihvaćanja u novom boravištu. Tim je postupkom, ako je bio utemeljen u prastarom vjerovanju o lustrativnoj moći vatre, pružena simbolička mogućnost novoj članici da svojoj budućoj zajednici priđe neokaljana. No, bila je to i točka prijelaza između vanjskoga i unutarnjeg svijeta. Dvorišna je ograda, naime, prva granična crta što dijeli zajednički, javni prostor - seoski put, od privatnoga - šireg kruga doma.

Naredni je prizor smješten u dvorištu: dok skupina djevojaka pjesmom u kolu izriče dobrodošlicu, mladenka mora jakim zamahom prebaciti jabuku preko kućnoga krova. Manifestirajući fizičku povezanost sa - za nju novom - stambenom zgradom, tom je gestom izražavala želju da je novostečena obitelj prigripi. Jer - tumačili su kazivači Stanko Zorić iz sela Žirovac te Mara Milošević iz Kostajnice: ako jabuku uspješno prebaci preko krova, znak je da će živjeti sretno, ne prebaci li je, muž će je otjerati od kuće (Bonifačić 1959:13; 1959a:3). U potonjem navodu naslućuje se već ponešto od patrijarhalnosti u svjetonazoru banijskih seljaka, s čime ćemo se još susresti.

Za to su vrijeme po kućnim stubama rasprostrli balu još neupotrebljenoga domaćeg bijelog platna preko kojega će, koračajući samo u čarapama, mladenka dospjeti do druge granične crte - neposrednog ulaza u krug doma. Uporaba toga s tako mnogo truda izrađenoga domaćeg proizvoda mogla bi se s našeg današnjeg stajališta tumačiti i kao znak kojim su ukućani iskazivali svoju otvorenost i dobre namjere spram pridošlice. Na pitanje, međutim, je li se bjelinom intaktnoga platna kao metafore za čistoću i nevinost izražavalo očekivanje da će te vrline resiti i njihovu mladenku, teško bi se upustili u odgovor. No, kao i u mnogim drugim prigodama, u tom su postupku sadržane i magijske konotacije: prema iskazu Ilije Samardžije (rođ. 1912. u Selištu) vjerovalo se da će tim mladenkinim hodom pospješiti bolji urod lana (Bonifačić 1954:32). S obzirom na tad još obimnu kućnu proizvodnju tekstila, društveni smisao te inscenacije mogao bi sadržavati i podsjećanje nove članice zajednice na radne dužnosti što je - kao prelju i tkalju - čekaju u budućem životu.

Vratimo li se ideji o kući kao pozornici, moglo bi se reći da su se spomenuti prizori događali na prosceniju, pa tek predstoji dolazak na pravu scenu. Primijenimo li pak poznatu teoriju van Gennepa o *rite de passage*, moglo bi se reći da se na ovom prostoru "proscenija" odvija prva od tri faze obreda prijelaza, tzv. separacija (van

Gennep 1960:11). Na osi između javnoga i užeg privatnoga prostora mladenka se odvojila od svoga prethodnoga statusa, ali je tek čeka sam prijelaz u novi.

Most prema novom kućni je prag. Na ovoj trećoj i najbližoj graničnoj crti spram unutrašnjosti doma uz mladenku se kao protagonistica pojavljuje svekrva. Odnos tih dviju osoba bit će u funkcioniranju dnevnoga obiteljskog života itekako relevantan. Jer, uza svu prevladavajuću patrijarhalnost što je naizgled dominirala društvenim odnosima banijskih seljaka, ili upravo zbog nje, linija ženskoga udjela u upravljanju kućom bila je neupitnom. Stoga dotadašnja upraviteljica domaćinstva dočekuje na tom mjestu prijelaza svoju buduću zamjenicu, a pritom joj izražava i dobrodošlicu darujući je kruhom - temeljnim jelom, počelom svake prehrane.

Rasprostranjeno je bilo vjerovanje da se činom stupanja na prag mladenka stavlja pod zaštitu gospodara kuće. U činjenici da je pritom bila bosonoga moglo bi se nazrijeti i jedno drugo značenje, povezano s drevnom predodžbom o kućnome pragu kao mjestu gdje počivaju duše predaka. Izravnim fizičkim kontaktom, dodiranjem tijela s tim posvećenim toposom, došljakinja iskazuje i svoje poštovanje neživima, a usto će se kao nova karika uključiti u obiteljski lanac te, kao potencijalna roditeljica, stvarati novu granu na obiteljskom stablu.

U interpretaciji van Gennepa prelaženje preko praga, *limena*, kao druge faze obreda prijelaza (tzv. margine) stanje je istodobno i opasno i sveto (1960:11). Nije bez značenja da je upravo svekrva, dakle ženska osoba, odabrana kao osoba koja će pomoći mladenki pri premošćenju opasnoga. A uvjerenje da je uspješnim prelaskom stekla srećonosna svojstva ogleđa se u prvom koraku što će ga učiniti nakon toga. Valjalo joj je, naime, stupiti na vreću ili torbu sa žitom, tim najvažnijim prehrambenim proizvodom. Gdje bi stala i na jaje. "Jaje razbije" - pojasnila je postupak Mira Jandrić (rođ. 1937. u Prnjavoru) - "da bude obilja" (Bonifačić 1960a:30).

Posljednjim je korakom mladenka na svome putu definitivno napustila vanjsko i prodrila u unutarnje. Kamo će najprije krenuti? U samo žarište kućnoga prostora - k ognjištu. A tamo je vode svekar ili djever. Najprije će žaračem razgrnuti vatru, a zatim će tri puta obići ognjište. Koliko je Banijcima bilo stalo do održavanja toga čina pokazuje praksa zabilježena u kućama gdje više nije bilo ognjišta. Ondje bi goruću žeravicu izvadili iz štednjaka i stavili na pod (Bonifačić 1959:6,20; 1954:32,38), omogućivši mladenki da trostrukim ophodom obavi svoju simboličnu zadaću pristupa kućnoj vatri.

Ako je ognjište u svojoj biti egzistencijalno središte, tj. najuži krug doma, stol je onaj drugi koncentrični krug, mjesto oko kojega se obitelj ponajviše okuplja. K njemu će se sad zaputiti i mladenka i, kao kod ognjišta, obići ga tri puta. Prema zapisu iz Bačuge pritom će se svakom uglu pokloniti i poljubiti ga, stavivši na njega kruh što joj ga je svekrva dala na pragu (Bonifačić 1954:38). I sami su sudionici obilaženje oko stola doživljavali kao integrativni postupak, o čemu svjedoči kazivanje već citiranoga Ilije Samardžije iz Selišta: "Gospodar je uzme za ruku i vodi oko stola da postane njegovo družinče" (Bonifačić 1954:32). Nakon toga čina posjednu je uza stol i donesu muško

dijete koje će uzeti u krilo i darivati ga. Smisao je radnje očigledan: njime se želi potaknuti što skoriju reprodukciju. U naglašenoj poželjnosti da prvorodeno dijete u novosklopljenom braku bude muškoga spola ogleda se već spomenuti patrijarhalni svjetonazor Banijaca.

U svom kretanju od praga preko ognjišta do stola mladenka postupno sve više ulazi u tzv. agregaciju, po van Gennepu (1960:11) treću i završnu fazu *rite de passage*, kojom će steći svoj novi društveni položaj. Kuća ju je prihvatila, mlada je žena stekla novo boravište. Preostaje još da se to i javno priopći, čemu će poslužiti mjesto u sobi pod glavnom gredom. U nekim slučajevima - kao što je primjerice u Bačugi (Bonifačić 1954:38) - tamo će je odmah povesti kum i djever i pomoći da se tri puta okrene oko sebe u tradicionalnom smjeru hoda kazaljke na satu.¹³ Poljubivši je nakon svakog okreta, kum i djever kao predstavnici kuće javno zapečaćuju prijam. U drugim će slučajevima mjesto pod glavnom gredom biti poprištem zbivanja nešto kasnije, u trenutku kad su već svi svatovi posjedali za stol. Dok se izgovara zdravica, kojoj prvi stih glasi: "Došla je snaša pod ovaj krov, pomogao joj gospod Bog!" (kako je kazivao Miloš Bogdanović iz Gornjih Kukuruzara), određeni svatovski funkcionar uzme sjekiru i punom snagom udari o gredu (Bonifačić 1959a:6). Prisjetimo li se zapaljenoga krijesa kao vizualnog signala na početku procesa prijama, udarac o gredu bio bi auditivni signal na njegovu kraju. Metaforu grede u značenju cijele kuće razabiremo i u prizoru, zabilježenom prema izjavi Jurja Vučićevića iz Hrastovice, koji se zbiva još kasnije, u onom dijelu svadbe kad svatovi daruju mladenku. Pozivajući svekra da se i on pridruži tom činu, svatovski funkcionar udari o gredu s usklikom: "Ovo sljeme mora ovoj mladoj dati sretni groš!" (Bonifačić 1960a:12).

Posljednjim je činom na spomenutome mjestu u kući zapravo doveden do kraja javni proces društvene integracije odrasloga (reprodukcijski i radno) sposobnoga člana u obiteljsku (i proizvodnu) zajednicu. Vidjeli smo da se odvijao na pravcu od javnoga do privatnoga, od vanjskoga do unutarnjega, od dalekog do blizog, vodio se preko nekoliko ključnih točaka vani i u prostoru doma.

No, da bismo utvrdili njihovu vjerodostojnost, pokušajmo pratiti pravac obrnutoga smjera, pravac koji proizlazi iz suprotne društvene situacije. Riječ je o konačnom rastanku s članom obitelji, izazvanom njegovom smrću. Premda je i taj životni prijelaz, tranzicija pokojnika u drugi svijet, popraćen ritualima, njihova raznovrsnost nije tolika kao u svadbenih. Zbog toga će analognost u komparaciji biti znatno umanjena. Ipak, vrijedi pokušati.

Uvodno valja reći da se u banijskom posmrtno-pogrebnom ritualu prepleću, kao i drugdje uostalom, dvije skupine postupaka. Jednim postupcima obitelji nastoji pokojnika zbrinuti da bi u svijet mrtvih prešao zadovoljan i opskrbljen svim potrebnim. Drugim se pak postupcima nastoje zaštititi živi kako ih pokojnik ne bi kasnije uznemiravao ili čak i kojega drugog člana obitelji povukao za sobom.

¹³ U seoskoj terminologiji *na oposun* tj. po hodu sunca.

Razmatrajući svadbene rituale vidjeli smo da je proces integracije završio u sobi na mjestu ispod stropne grede. Proces segregacije kojim se obitelj odvaja od svoga pripadnika započinje na istome mjestu. Tu su, naime, običavali smjestiti odar pa su se na tom posvećenom toposu bliži i dalji rođaci, susjedi i suseljani, čuvajući pokojnika i bdijući uza nj, počeli od njega opraštati, zapravo odvajati. Spomenimo tek usput da je i cijeli prostor bio posebno ureden sa čvrsto zatvorenim prozorima, naopako okrenutim slikama, zaustavljenim satom, prekrivenim ogledalom i raspelom, sve zbog zadržavanja pokojnikove duše u njegovim posmrtnim ostacima. Kad je, međutim, nastupio trenutak napuštanja dotadašnjeg prebivališta, koji se očitovao u podizanju lijesa s odra i odnošenja iz sobe, sjekirom se udarilo o gredu. Postupak nije bio samo zvučni signal početka procesa segregacije već je imao i svoje dublje značenje. Prema kazivanju Dragice Batnožić iz Čukura, primjerice, vjerovali su da će time spriječiti povratak mrtvačeva duha (Bonifačić 1959a:21), dok je Dragica Vučićević-Stojanović (rođ. 1919. u Hrastovici) upozorila da su udarali sjekirom o gredu u slučaju kad je preminuo gospodar kuće, vjerujući da će time zaštititi posjed od moguće propasti (Bonifačić 1960a:33).

Poštovalo se pravilo da se pokojnika iznosi okrenutog s nogama naprijed: "da ide kao živ" - riječi su Mate Cestarića (rođ.1921. u Solinama) - "da se ne bi vratio" (Bonifačić 1954:46). Na tom putu od unutrašnjosti doma prema vani valjalo je prijeći i sveto/opasno mjesto praga. Skupina s lijesom odavala mu je poštovanje (ili se njegovoj opasnoj moći nastojala umiliti) tako što su tri puta lijes spuštali, kucnuvši njime o prag.

Prelaskom praga prva je granična crta bila napuštena. Odvajanje od kućnoga prostora nastavilo se na dvorištu simboličkim prizorom, čiji postupak također već poznajemo, premda se izvodi s drukčijim rekvizitom. Bio je, naime, običaj da se u trenutku kad mrtvac prijeđe prag, zakolje kokoš, i to kvočka za pokojnicu, a pijevac za pokojnika. Kad skupina s lijesom zakorakne na dvorište, glavu usmrćene životinje hitno preko kuće. Ako je, dakle, mladenka prebačenom jabukom željela uspostaviti vezu s kućom, kokošjom se glavom ta veza nastoji presjeći. Zanimljive su i razlike zabilježene pri izvođenju toga spektakularnoga čina. Tako su ga primjerice u Marinbrodu (o čemu svjedoči Jaga Lipak, rođ. 1901.) izvodili u onom času kad su pokrenuli kola s položenim lijesom (Kräusel 1954:19); dakle, pri prijelazu iz privatnoga u javno. U Kostrićima, međutim, (o čemu svjedoči Josip Lješkarac) usmrte životinju još dok je lijes u kući. Obave to na samom pragu, po kojem pritom poteče krv, tako da skupina s pokojnikom mora u nju zagaziti (Bonifačić 1959a:21). Time će simbolički presjeći put kojim bi se pokojnikov duh možda htio vratiti u kuću.

U želji da odvajanje bude konačno i bez loših posljedica, netko će od ukućana u istom času kad pokojnik napusti dom razbiti kakvu posudu te izliti svu vodu koja se u kući zatekla. No, ta se mjera ne primjenjuje samo u dotičnome prostoru već se i šira nastanjena okolica zaštićuje od mogućega povratka pokojnikova duha. Naime, na putu od doma do groblja, tog mjesta definitivnoga prijelaza u svijet mrtvih, u svim kućama kraj kojih pogrebna povorka prolazi ukućani izljevaju vodu.

Da bi se život u domu i obitelji nastavio uobičajenom kolotečinom, pokojnikova se pratnja, potencijalno kontaminirana zlim silama, mora nakon obavljena pogreba i povratka domu fizički i simbolički očistiti. Tu će opet svoju ulogu imati ognjište jer će nad njim svaki član pogrebne pratnje oprati ruke, a u Čukoru su, kako je ispričala Mira Grubić, i žeravicu bacali preko sebe da bi odagnali "nečist" (Bonifačić 1959a:22). Zatim će se svi okupiti oko stola u sobi (kojoj su za vrijeme pogreba opet vratili svakidašnji izgled). Rastavši se pred grobom od tjelesnih ostataka svoga bivšeg člana, rodbina, prijatelji i ukopnici u njegovoj se dotadašnjoj kući, sudjelovanjem u zajedničkom obroku, opraštaju i od pokojnikove duše. Za tu će se dušu prije posluženja trećega jela pomoliti uz zapaljenu svijeću, a zatim će tu svijeću pričvrstiti na gredu, gdje će konačno dogorjeti. I time će se simbolički zatvoriti krug, krug odlaska zauvijek.

Svjesni smo da smo predočenjem navedenih postupaka iz dijela folklorne baštine, kao i pokušajem njihove interpretacije, bacili tek jedan snop svjetlosti na razotkrivanje odnosa što su ga ljudi koji su sela na Baniji nastavali u prvoj polovici 20. st. imali spram svoga kućnog prostora. Da bi se on u potpunosti spoznao, valjalo bi ga sagledati i kroz prizmu drugih životnih očitovanja. No, i ovakvo nam nepotpuno sagledavanje ponešto kazuje. Ponajprije, valja se suglasiti da skućeni kućni prostor, kakvim su Banijci raspolagali, svojim materijalnim okvirom nije pružao veliki raspon u zadovoljavanju stambenih potreba. Bio je siromašno uređen, oskudno namješten i zacijelo ne odviše udoban. Samim je tim ograničavao mogućnosti stanara, pa i nije neočekivano da su mjesta koja smo mogli ustanoviti važnima u njihovu ponašanju i predodžbama baš ona najelementarnija - ognjište, stol, prag. Ali, značenja što su ih tim običnim mjestima pridavali daleko nadilaze njihovu praktičnu, uporabnu funkciju. Pokazuju značenje kuće same. A ona, kuća, nije za svoje stanare bila tek teritorijalno definiranim prostorom u koji su se sklanjali i fizički zaštićivali od nepogoda vanjskoga svijeta, mjesto gdje su zadovoljavali svoje potrebe biološkoga i egzistencijalnog održanja. Bila je, usto, i primarnim teritorijem njihove društvene opstojnosti.

LITERATURA:

BEGOVIĆ, Nikola: Život Srba graničara, Prosveta, Beograd, 1986. [1887.]

BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola: Folklorna građa kotara Gline, Rkp IEF, br. 225, 1954.

BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola: Folklorna građa Dvora i okolice, Rkp IEF, br. 329, 1959.

BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola: Folklorna građa Hrvatske Kostajnice i okolice, Rkp IEF, br. 344, 1959a.

BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola: Folklorna građa Mračaja i okolice, Rkp IEF, br. 345, 1960.

BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola: Folklorna građa iz Petrinje i okolice, Rkp IEF, br. 359, 1960a.

DUKIĆ, Mijo: Glina i okolica, Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1980.

- EKO (ECO), Umberto:** Kultura, informacija, komunikacija, Nolit, Beograd, 1973.
- EGENTER, Nold:** Proboj u kulturno-antropološku teoriju arhitekture, Etnologija i arhitektura, *Zbornik radova*, str. 7-12, Zagreb, 1991.
- Enciklopedija Jugoslavije, I, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1980.
- FISTER, Peter:** Etnologija in arhitektura, *Glasnik slovenskega etnološkega društva* 21/1981, str. 24, Ljubljana, 1982.
- GEERTZ, Clifford:** The Interpretation of Culture, Basic Books, New York, 1973.
- GENNEP VAN, Arnold:** The Rites of Passage, The University of Chicago Press, Chicago, 1960.
- Geografija SR Hrvatske 2, Školska knjiga, Zagreb, 1974.
- GJETVAJ, Nada:** Narodna nošnja Banije - Luščani, Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb, 1988.
- Glina, Glinski kraj kroz stoljeća, *Zbornik radova*, (ur. Drago Roksandić et al.), Glina, 1988.
- KLJAKOVIĆ, Živko:** Crteži narodnih rukotvorina iz kotara Gline, Rkp IEF, br. C-24, 1954.
- KLJAKOVIĆ, Živko:** Crteži narodne arhitekture, narodne nošnje i narodnih rukotvorina iz kotara Dvor na Uni, Rkp IEF, br. C-39, 1959.
- KLJAKOVIĆ, Živko:** Crteži narodne arhitekture, narodne nošnje i narodnih rukotvorina iz okolice Kostajnice, Rkp IEF, br. C-42, 1960.
- KRÄUSEL, Nada:** Zbirka pjesama, priča, običaja i drugo iz okolice Gline, Rkp IEF, br. 175, 1954.
- MURAJ, Aleksandra:** Oblik arhitekture i način stanovanja, *Etnološka tribina* 13, str. 105-110, Zagreb, 1990.
- MURAJ, Aleksandra:** Simboličke konotacije godišnjih običaja na Baniji, *Narodna umjetnost* 29, str. 185-218, Zagreb, 1992.
- RAPPOPORT, Amos:** Za antropologiju kuće, *Zbornik Trećeg programa Radio-Zagreba*, 2, str. 118-140, Zagreb, 1978.
- RUDOFSKI (RUDOFSKY), Bernard:** Arhitektura bez arhitekata, Građevinska knjiga, Beograd, 1976.
- SEGAUD, Marion:** Antropologija prostora - katalog ili projekt, *Zbornik Trećeg programa Radio-Zagreba*, 2, str. 111-117, Zagreb, 1978.
- ŠIMUNOVIĆ, Petar:** Imena naselja u banijskoj općini Dvor na Uni, *Narodna umjetnost* 29, str. 253-274, Zagreb, 1992.
- ŽIVKOVIĆ, Zdravko:** Narodno graditeljstvo (Dvor na Uni), 1. *Zbornik radova*, str. 585-591, Dvor na Uni, 1991.

RURAL HOUSING SPACE IN THE MIRROR OF RITUALS

Summary

In the light of the contemporary anthropology of architecture the author attempts to examine the relations of rural population living in a particular geographic region towards the space they inhabit. Since the author raises the issue of mentioned relations in past times (in the period at the end of the 19th and the first half of the 20th century) it was not possible to conduct a direct analysis hence the author resorts to an indirect approach. The relation is considered in its social dimension by means of symbolic codes inveterated in a particular community and applied on two occasions: in the process of integration when an adult enters a family and in the process of segregation from a deceased family member.

The research is based on ethnographic and other data on architecture and on customs related to wedding and death by the peasants in Banija. The gathered data suggest that in the mentioned period the rural community was predominantly traditional and even conservative, marked by archaic agricultural economy with high rate of autarchy, prevailed communication was oral and the rural community participated in collective celebrities to a large extent.

Peasants from Banija lived in the houses built out of natural materials (timber material prevailed), with simple distribution, poor furniture and fittings and without modern technical devices. Residential buildings together with farm-building organized in a yard around the house were most frequently girded by wooden fence. The house was fulfilling basic residential and working needs but it was also a stage for various events in which a broad social community participated, especially on occasions which ruptured ordinary life of an individual or whole family. The analysis of a part of wedding customs that relate to bride's arrival into bridegroom's house indicates the existence of some particular places or significant border lines where integrative procedure takes place while crossing territory and local area. Within a procedure of arrival there are some consecrated *topoi*: a space next to house door, stair admittance, door step, kitchen fire-place, table and a place under the main beam in a room. The credibility of these places is tested also in an opposite occasion when a family separates from a deceased member. The analysis confirms that in mentioned situations some procedures take place in just the same *topoi* (place under the main beam, door-step, fire-place, table, yard lines) in order to cut the connection between a deceased member (his/her soul) and home.

For the people who lived in the villages of Banija in the first half of the 20th century these particular places in their living space had a deeper significance than is revealed by their primary practiced function. They point to the significance of a house that not only fulfills different functions but is also an inescapable territory of people's social life.

Translated by Valentina Gulin-Zrnić